

Міністерство освіти і наук і України
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Факультет мистецтв
Кафедра теорії і методики мистецької освіти та диригентсько-хорової
підготовки вчителя

**Теорія і методика виховання художньо-
обдарованої особистості у закладах
мистецької освіти**

**ЗБІРНИК СТАТЕЙ
VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

ЧАС МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

17 – 18 жовтня 2019 року

Частина II

TIME OF ART EDUCATION

Collection of Articles VII of the All-Ukrainian Scientific-Practical
Conference

«Theory and methods of education of the artistically gifted person in the
institutions of art education»

Харків
Україна
2019

УДК 37.032

ББК 85я43

Ч-24

Редакційна колегія

Калашник М.П. – доктор мистецтвознавства, професор

Матвеева О.О. - доктор педагогічних наук, професор

Полубоярина І.І. – доктор педагогічних наук, професор

Смирнова Т.А. - доктор педагогічних наук, професор

Соколова А.В. - доктор педагогічних наук, професор

Тарарак Н.Г. - доктор педагогічних наук, професор

Тушева В.В. - доктор педагогічних наук, професор

Перетяга Л.Є - доктор педагогічних наук, професор

Фомін В.В. – доктор педагогічних наук, професор (голов.ред.)

Бурма А.В.- кандидат педагогічних наук, доцент

Затверджено редакційно видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Протокол № 6 від 05.11.2019

У збірнику подано статті VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія і методика виховання художньо-обдарованої особистості у закладах мистецької освіти». Збірник розрахований на студентів, магістрантів, аспірантів, докторантів, здобувачів, педагогічних і науково-педагогічних працівників науково-дослідних інститутів, ЗВО, учителів мистецьких шкіл.

Ч-24 Час мистецької освіти «Теорія і методика виховання художньо-обдарованої особистості у закладах мистецької освіти: зб. статей VII Всеукраїнської наук. - практ. конф. 17-18 жовтня 2019 року) , ч. II / заг. ред. В.В. Фомін – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2019 – 268 с.

ISBN 978-617-7298-28-0

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

Автори статей несуть повну відповідальність за опублікований матеріал.

Мова видання: українська, англійська.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, 2019

УДК 37.032

ББК 85я43

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2019

Дмитро Головаш

АНІМАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АНІМАЦІЇ 48

Наталія Грибовська

СТИЛЬ МІЛІТАРІ В ЖІНОЧОМУ ОДЯЗІ..... 51

Кальченко Валерія

ПСИХОЛОГІЯ КОЛЬОРІВ В ПЛАКАТАХ..... 55

II. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Анастасія Солонченко

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «МУЗИЧНА СПАДЩИНА» У ДОВІДКОВІЙ
ТА НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ 58

Л.І.Донченко

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ РЕКВІЕМУ ЯК ЖАНРУ ХОРОВОЇ
МУЗИКИ 62

III. ВИДАТНІ ТВОРЧІ ОСОБИСТОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА СВІТОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Олексій Безруков

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПІВАЦЬКО-РЕЖИСЕРСЬКОГО
ДОСВІДУ ДМИТРА ГНАТЮКА НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА 69

Купкіна Наталія

СПЕЦИФІКА ЖАНРУ МЕСИ У ТВОРЧОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ
КОМПОЗИТОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 76

УДК 78.01

Л.І.Донченко

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
к.п.н, доцента фебри теорії і методики
мистецької освіти та диригентсько-хорової
підготовки вчителя*

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ РЕКВІЄМУ ЯК ЖАНРУ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

У статті розглядається реквієм як жанр хорової академічної музики та аналізуються семантичні особливості найбільш відомих творів.

Ключові слова: реквієм, структура, семантичні особливості, Моцарт, Брамс, Бріттен.

Requiem as a genre of the choirs academic music are described in the article and analyzed semantic features of the most famous compositions.

Keywords: requiem, structure, semantic features, Mozart, Brahms, Britten.

Постановка проблеми. Виконавська майстерність викладача мистецьких дисциплін багато в чому залежить від знання хорового репертуару. В процесі професійної підготовки майбутній керівник хору знайомиться з різноманітними жанрами хорової музики. Одним із популярних жанрів хорової академічної музики є реквієм –заупокійна меса. З огляду на необхідність поглиблення й вдосконалення професійної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва, актуальною постає проблема вивчення походження, становлення, розвитку й особливостей втілення жанру реквієму у композиторській хоровій творчості.

Аналіз основних досліджень. Окремі аспекти історії розвитку реквієму як католицької заупокійної меси розглядаються в музикознавчих дослідженнях К. Розеншильда, Т. Ліванової, І. Вербицької-Шокот та багатьох інших мистецтвознавців, проте інформація щодо цього жанру є недостатньо концентрованою. Аналіз наукових праць показує, що в багатьох дослідженнях окремих творів, написаних в жанрі реквієму, переважає аналіз самого твору.

II. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні та за кордоном

Найбільш повним дослідженням, в якому розглядається в тому числі й жанрова специфіка реквієму є кандидатська дисертація І. Вербицької-Шокот «Жанр реквієму в хорівій творчості українських композиторів порубіжжя тисячоліть».

Метою статті є узагальнення відомостей про виникнення жанру реквієму, його еволюцію й відмінності його втілення в творчості різних композиторів, зокрема В.А. Моцарта, Й.Брамса та Б. Бриттена.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. З довідкової літератури [4] відомо, що назва «Реквієм» (Requiem) походить від латинського *requies*- покій, відпочинок, заспокоєння. Це – траурна заупокійна меса в римо-католицькій церкві. Також Реквіємом називають музичний жанр, що писався у формі та на тексти заупокійної меси. Твір отримав свою назву від початкових слів вступу «*Requiem aeternam dona eis*» («Вічний спокій даруй їм, Господи»). У православної традиції реквієму подібна панахида, проте вона відрізняється від нього за структурою і формою. Як стверджує І. Вербицька-Шокот, історія реквієму нараховує більше півтора тисячоліття. За цей час відбувалася еволюція й стабілізація його літургійної форми, яка призвела до його канонізації в XVI столітті. Проте, канонізація літургійного канону не припинила еволюції реквієму і стала умовою його перетворення в музичний жанр. З того часу *missa da Requiem* (заупокійна меса) існує поряд з *Requiem* як музичним жанром [5, с.10]. Реквієм як музичний жанр спирається на певні семантичні кліше.

У музичних творах реквієм, як правило, включає сім частин і має такий вигляд: 1) *Requiem aeternam* («Вічний спокій»). 2) *Kyrie eleison* («Господи, помилуй»). 3) *Dies Irae*, («День гніву»). 4) *Domine Iesu Christe*, («Господи Ісусе»). 5) «*Sanctus*», («Свят»). 6) *Agnus Dei*, («Агнец Божий»). 7) *Lux aeterna*, («Світло вічне»)[1,2,3].

Перші багатоголосні реквієми належать композиторам епохи Відродження, що представляли нідерландську поліфонічну школу, Г. Дюфаї (на жаль, не зберігся) та Й. Окегема. Починаючи з 17 ст. реквієм стає

II. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні та за кордоном

багаточастинним музичним твором для хору (часто для солістів і оркестру). Він поступово втрачає своє церемоніальне й культове значення і стає по суті концертним твором, присвяченим не тільки смерті людини, а й іншим траурним подіям. Наприкінці 18 ст. реквієм був дозволений католицькою церквою як музичний жанр. У цей час реквієм стає найбільш популярним жанром духовної музики.

Реквієм В.А. Моцарта – це один з найвідоміших творів композитора. Його глибина, величність, драматизм, зворушливість, яскравість не залишать байдужим нікого. Легенда про створення цього твору має реальне підґрунтя. Моцарт отримав приватне замовлення на Реквієм. На жаль, композитор не завершив свій твір, він написав тільки одну з частин. Зберігся лист Моцарта, в якому він передбачає свою близьку смерть: «Відчуваю – мій стан мені підказує це – мій час пробив. Я повинен померти... А яке прекрасне було життя! Але ніхто не може змінити приреченого долею... Отже, я завершую свою похоронну пісню. Я не можу залишити її незавершеною» [8, с.45]. Засобами музичної виразності Моцарт втілює в Реквіємі глибокий світ людських переживань. Це й душевне сум'яття, бездонна глибина горя, спокій, безмірні страждання. Твір має 12 частин, дев'ять з них написані для хору, три – для квартету солістів. Драматичний центр реквієму – друга частина *Dies irae* – грізна картина Страшного суду, коли людина постає перед Божим судом. Тут відчуються і скорбота, і відчай, і жах. Лірико-драматичною кульмінацією вважається *Lacrymosa*. Важко уявити найбільш досконале й щире втілення людських страждань і горя. В Реквіємі Моцарта переважають скорботні-трагічні настрої. Увесь твір проникнутий високим гуманізмом, любов'ю до людини, гарячим співчуттям до її страждань.

У XIX ст. важко назвати композитора, що не звертався до цього жанру. Найвідоміші реквієми написали Г. Берліоз, Ш. Гуно, Р. Шуман, Ф. Ліст, А. Брукнер, Й. Брамс, К Сен-Санс, Дж. Верді, А. Дворжак. Основною ознакою еволюції реквієму стає опора на власні творчі ідеї, відмова від літургійних

II. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні та за кордоном

завдань, а звідси – й нові засоби втілення композиторського задуму. Композитори поступово відмовляються від таких важливих жанрових ознак як обов'язкова латина, суворо підпорядкована конструкція, обов'язкове хорове викладення. Проте, як зазначає І. Вербицька-Шокот, незмінними залишаються основні семантичні ознаки реквієму: оплакування, страх і жахи Суду Божого, скорбота та вічний спокій [5, с.12].

«Німецький реквієм» Й. Брамса, написаний у 1868 році представляє слухачам дещо іншу концепцію твору [7, с.39]. Композитор довго обмірковував ідею створення Реквієму. Спочатку він бачив його як тричастинну кантату. Проте, остаточний варіант твору мав 7 частин. «Німецький реквієм» для солістів, хору і оркестру сильно відрізняється від аналогічних творів композиторів XIX ст. Брамс відмовляється від канонічного латинського тексту і пише музику на німецький текст. Але й зміст реквієму отримує у Брамса інше трактування. Замість драматичних частин, в яких змальовуються жахливі картини «Страшного суду», в яких звучать благання вічного покою для померлих, він втішає тих, хто втратив близьких, знаходить для них теплі слова ласки («я хочу вас втішити, як мати втішає» - співається в хоровому рефрені п'ятої частини), він прагне вселити в душі страждених надію і віру в життя. Передостання частина оспівує перемогу над смертю і в останній частині повертається тепла, сумна й одночасно світла музика, що втілює надію й віру. Епічна могутність і проникливий ліризм – це основні сфери семантики «Німецького реквієму» Й. Брамса.

XX сторіччя вносить свої корективи в еволюцію жанру. Все частіше використовуються неканонічні тексти, назву «Реквієм» отримують твори, присвячені окремим героям, відбувається недотримання традиційної структури реквієму. Як вважають дослідники, з одного боку зберігаються стійкі жанрові ознаки реквієму, з іншого – він стає об'єктом для експериментів у руслі найновіших музичних течій [5, с.17]. З'являються такі твори як «Воєнний реквієм» Б. Бріттена, «Польський реквієм» для 4-х солістів, змішаного хору та

II. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні та за кордоном

оркестру К. Пендерецького, в якому використовуються польські та латинські тексти; «Український реквієм» Ю.Шамодля мішаного хору а'cappellана сл. Лади Реви, присвячений пам'яті жертв Чорнобильської трагедії; «Український реквієм» пам'яті жертв ХХ ст.В. Птушкіна (для соло меццо-сопрано, баритона, читця, мішаного та дитячого хорів, симфонічного оркестру), в якому відчувається опора на національні українські традиції; «Кадіш-реквієм» Є. Станковичадля тенора, басу, читця, мішаного хору, симфонічного оркестру, в якому синтезуються традиції різних культур і конфесій (католицької, православної, єврейської).

«Воєнний реквієм» англійського композитора Б. Бріттена—один із найбільш значних його творів. Він написаний для солістів (сопрано, баритон, тенор), хору хлопчиків, мішаного хору, органу, камерного оркестру і великого симфонічного оркестру. До появи цього твору композитор уже писав твори на тематику реквієму. Так, у 1940 році світ побачила Симфонія-реквієм, присвячена композитором пам'яті матері. Симфонія мала три частини: *Lacrymosa, Dies irae, Requiem aeternam*. Партитура Симфонії-реквієму розкрила значущість трагедійного обдарування Бріттена, що повністю розкрилося дещо пізніше у «Воєнному реквіємі» [9].

Для композитора тема реквієму була пов'язана з переживаннями про пережите, з пам'яттю про брата і друзів, що загинули на війні. Проте, «Воєнний реквієм», що вперше виконувався у відбудованому соборі старовинного міста Ковентрі (міста, яке дуже постраждало від бомбардування фашистської авіації), має й більш широке громадянське значення. Сам композитор висловив основну ідею твору так: «Реквієм звернений у майбутнє. Спостерігаючи приклади жахливого минулого, ми повинні запобігти таким катастрофам, якими є війни» (Передмова до грамзапису «Воєнного реквієму»).

У творі Бріттен продовжує традиції класичних реквіємів, починаючи з Реквієму Моцарта, але використовує й досвід композиторів близького минулого (наприклад, Реквієм П. Хіндеміта, написаний на вірші Уолта Уйтмена, Реквієм

II. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні та за кордоном

Фредеріка Деліуса, тексти якого запозичені з творів Ніцше). Новаторським у «Воєнному реквіємі» є те, що композитор поєднав традиційні латинські тексти заупокійної меси і вірші молодого англійського поета Уїлфріда Оуена, який загинув у Першу світову війну увіці 25 років. Епіграфом до твору стали слова поета: «Моя тема – війна і скорбота війни. Моя поезія скорботна. Усе, що може зробити поет – застерегти...».

Музика «Воєнного реквієму» вражає розмахом і силою драматичної виразності. Звернувшись до теми величезного громадянського і філософського значення, Бріттен висловив у музиці й гнівний осуд і глибоку скорботу, так зрозумілу людям, що пережили дві війни. У цьому творі все грандіозно: й масштаби, й рідкісне багатство тембрових контрастів, і напруження почуттів, пристрасність висловлювання. Драматургія твору будується на співставленні трьох планів: передній план – два солісти (солдати) і камерний оркестр пов'язані з поезією Оуена. Це – жахи війни і страждання людини. Другий план – ритуальний вираз жалоби – меса, що виконується сопрано, мішаним хором і симфонічним оркестром. Третій – цнотливість і чистота, що символізують хор хлопчиків і орган. Як вважає дослідник творчості Бріттена Г. Орлов, «ця трьохплановість і породжені нею напружені контрасти нагадують триптих Данте – Ад, Чистилище й Рай»[9, с.63]. Музична мова поєднує старовинну псалмодію, солдатську пісню, близький до імпресіонізму речитатив, музику, подібну бахівським творам, акордові фанфари, що є типовими до англійських палацових святкувань. Незвичайною є заключна частина «Реквієму» - зустріч двох колишніх ворогів у напівтемряві таємничого тунелю, що веде їх до царини вічного покою, про який співає зворушлива проста колискова.

Деякі твори композиторів кінця ХХ і початку ХХІ ст., такі як «Американський реквієм» П. Хіндемита на тексти Уолта Уїтмена, «Реквієм» Дж. Тавенера, що включає фрагменти Корану і Упанішади, «Реквієм» О. Фірсової на текст однойменної п'єси А. Ахматової представляють слухачеві нові композиторські концепції старовинного жанру.

II. Становлення і розвиток мистецької освіти в Україні та за кордоном

Висновки. Таким чином, реквієм, один із найстаріших жанрів хорової духовної музики, продовжує свою еволюцію і доводить безмежність його потенціалу, про що свідчить розмаїття трансформацій і композиторських концепцій твору й необхідність філософського осмислення усвідомлення подій сучасного часу крізь призму віків.

Список використаних джерел

1. Ливанова Т.Н. История западно-европейской музыки до 1789 года. Т.1. /Т.Н Ливанова. М.: Музыка, 1983. 695 с.
2. Грубер Р.И. Всеобщая история музыки. Ч.1./ Р.И. Грубер. М.,1965.
3. Розеншильд К.К. История зарубежной музыки. Вып.1./ К.К. Розеншильд. М., 1978.
4. Левик Б. В. Меса // Музична енциклопедія. М: Суч. енциклопедія, 1976. Т. 3. С. 555-558.
5. Вербицька-Шокот І.В. Жанр реквієму в хоровій творчості українських композиторів порубіжжя тисячоліть./ І.В. Вербицька-Шокот. Автореф. дис...на здоб. наук. ступ. канд. мистецтвознавства. Харків, 2007. 20 с.
6. Вербицька-Шокот І.В. Деякі тенденції розвитку реквієму ХІХ сторіччя та їх вплив на Requiem Джузеппе Верді / І.В. Вербицька-Шокот. Вісник ХДАДМ«Дизайн-освіта в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку та євроінтеграція» №5, 2011, С.161-164.
7. Друскин М.С. Иоганнес Брамс. /М.С. Друскин. М.,1970.
8. Черная Е.С. Моцарт. Жизнь и творчество. / Е.С. Черная. М., 1960.
9. Ковнацкая Л.Г. Бенджамин Бриттен. / Л.Г. Ковнацкая. М., 1968.